

Isparta’da Medikal Turizmin Yapılabilirliği Üzerine Bir Çalışma*

İsmail GÖKDAYI, Mehmet POLAT

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ismailgokdayi@sdu.edu.tr.

² Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, mehmetpolat@kmu.edu.tr.

Özet

Bu çalışmanın temel amacı; medikal turizm konusunda Isparta ilinin alt yapısını ortaya koyarak, ilin medikal turizme elverişliliğini incelemektir. Bu araştırma mülakat yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Mülakat çalışmasında, Isparta ilindeki kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle görüşülmüştür. Medikal turizm paydaşı kurum veya kuruluşlardan toplam 20 (yirmi) temsilciyle mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakata katılan temsilcilerin tamamı Isparta ilinin azımsanamayacak bir turizm potansiyeline sahip olduğunu düşünmektedir. Ancak Isparta ilinde medikal turizm yapılabileceğini düşünen katılımcıların oranı ise tüm katılımcıların sadece %35’ini oluştururken, bu kişilerin görüşlerini gerekçelendirmekte zorlandıkları da dikkat çekmiştir. Sonuç olarak, mevcut alt yapıyla Isparta ilinde medikal turizmin geliştirilmesi mümkün gözükmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Isparta

A Study on Possibility of Medical Tourism in Isparta

Abstract

The main purpose of this study is to examine the availability of medical tourism in Isparta by considering the infrastructure of the city. The interview method has been used for this aim. In the study, an interview was made with twenty representatives of the public, the private sector and civil society organizations in Isparta. All of the representatives who participated in the interview consider that Isparta has tourism potential but only 35% of them thought there is possibility of medical tourism in Isparta. However these participants also couldn't provide justification for this possibility. As a result of the study, the development of medical tourism in Isparta don't seem to be possible with the existing infrastructure.

Key Words: Health Tourism, Medical Tourism, Isparta

1. Giriş

Turizm, dünyada 1970’li yıllardan sonra gelişen en önemli sektör ve kavramlardan birisi olmuştur. Ülkemizde ise 1980’lerden sonra dışa açık büyüme ile birlikte daha çok önem ve ivme kazanmıştır. Türkiye son yıllarda turizm sektöründe büyük gelişmeler göstermektedir. Bununla birlikte turizmin çeşitleri, sorunları, geleceği ve bu alandaki fırsatlar, her geçen gün yaygın bir şekilde tartışılmaktadır (Çiçek ve Avderen, 2013: 27).

Bugün gelinen noktada uzun süredir sadece güneş, kum ve deniz üçlemesiyle ön plana çıkan Türk turizminin bu kavramlarla pazarlamaya devam etmesi, turizm gelirlerinin artırılmasında ve rekabetçi yapının geliştirilmesinde yetersiz bir çaba olarak kalmaktadır (Hacıoğlu ve Şahin, 2008: 8). Nitekim Türkiye’ye gelen turist sayısı artmasına rağmen turizm gelirleri aynı oranda artmamaktadır. Bu nedenle, artık Türkiye’nin sahip olduğu potansiyeli alternatif turizm türleriyle farklı konseptlerle sunması gerekmektedir.

Bunun yanı sıra Türkiye’de ve Dünyada özellikle 1980’lerde hızlanan ekonomik, teknolojik ve kültürel değişimler, turizm faaliyetlerinin doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki olumsuz etkileri ve bu etkilerin turizmin kendi

geleceğini tehlikeye attığının anlaşılmasına başlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda kaynakların sürdürülebilir kullanımı alternatif turizm, eko turizm, doğa turizmi gibi içerikleri neredeyse aynı olan fakat farklı zamanlarda farklı isimler verilen turizm türlerini gündeme getirmiş ve önemlerini bir hayli arttırmıştır (Akdu, 2009: 7).

Alternatif turizm kavramı uzun süredir farklı şekillerde kullanılan bir kavram olmakla birlikte, bu turizm türleriyle ilgili genel olarak iki temel yaklaşımdan bahsedilmektedir. Birinci yaklaşıma göre; alternatif turizm diğer turizm türlerine bağlı ancak tamamlayıcı bir turizm türü olduğu yönündedir. İkinci yaklaşım ise; alternatif turizmin oluşumu yönünden geleneksel turizmden farklı özelliklere sahip daha özel konularla harekete geçirilen bir turizm türü olduğunun üzerinde durulmaktadır. Bu özellikler genel olarak doğal çekicilik, turistik talepteki bir takım özellikler olarak ifade edilmektedir (Britton, 1977: 269 aktaran Çontu, 2006: 6).

Alternatif turizm denildiğinde öncelikle akla sağlık turizmi ile birlikte termal turizm, kış turizmi, golf turizmi, deniz turizmi, eko turizm ve yayla turizmi, kongre ve fuar turizmi, gibi turizm çeşitlerinin geliştirilmesi gelmektedir (Hacıoğlu ve Şahin, 2008: 9). Bu bağlamda sağlık turizminin içinde değerlendirilen ve çoğunlukla karıştırılarak birbiri

yerine kullanılan medikal turizm (tıp turizmi) kavramının sağlık turizminin bir alt dalı olarak daha sınırlı bir kavram olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Bugünün dünyasında modern tıp uygulamaları, bilimsel çalışmalar ve beraberindeki baş döndürücü gelişmeler sayesinde son derece hızla gelişmekte ve değişmektedir. Buna bağlı olarak teşhis ve tedavi yöntemleri ve araçları hızla gelişmekte, pratikte elde edilen başarılı sonuçlar dünya tıp kongrelerinde tartışılmakta yeni çığırar açılmakta, tıptaki yeni gelişmeler sonucu yaşam süresinin uzaması toplumlarda üçüncü yaş (65 ve üstü yaş) grubu insan sayısını arttırmaktadır (Selvi, 2008: 277). Bu yaş grubu insanların artması ise devlet sağlık harcamalarının astronomik bir şekilde artmasına sebep olurken sosyal güvenlik sistemleri ve özel sigortalar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Durum böyle iken medikal tedavi hizmetlerinin pahalı olduğu başta Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere çözüm olarak sağlık hizmetlerini görece daha ucuz olan ülkelere almaya yönelmektedir. Bu da medikal turizm hareketlerinin hızlı bir şekilde gelişmesine neden olmaktadır.

Bilhassa kendi ülkelerindeki tedavi masraflarının oldukça yüksek olmasının yanı sıra tedavi ya da operasyon için uzun bekleme sürelerine katlanmak durumunda olan insanlar bu seyahatlere gittikçe artan oranda katılmaktadır (İçöz, 2009: 2262). Bu durum ülkemizin alternatif turizme yönelmesini zorunlu kılmaktadır. Önemli bir potansiyeli bulunan medikal turizm de, alternatif turizm türlerinden biri olarak ülkemizde hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu potansiyel dünyada yaşanan küreselleşme süreci, ülke sağlık sistemlerinde yaşanan problemler, tüketicilerin bilinçlenmesi ve Avrupa Birliği (AB) gibi dinamiklerin bir sonucu olarak hızla büyüyen bir sektör olan medikal turizm için ülkemize büyük bir avantaj sağlamaktadır (Yıldırım, 2006: 1).

Medikal turizmin popülerliğinin gittikçe artmasında etken olan pek çok faktör vardır. Gelişmiş ülkelerdeki tedavi edici sağlık hizmetlerinin oldukça pahalı olmasının yanı sıra, sağlık sistemlerinin eskimiş olması ve nüfusun artmasına bağlı olarak tedavi için bekleme sürelerinin uzaması akla ilk gelen nedenlerdir. İngiltere, Hollanda ya da Almanya gibi Avrupa ülkelerinde hastalara bazı operasyonlar için yıllar sonrasına randevu verilirken, dünyanın geri kalanındaki tedavi edici sağlık hizmetleri, gelişmiş ülkelere kıyasla hem çok daha ucuz, hem de her türlü tedavi için neredeyse hiç beklenmemektedir. Günümüzde uluslararası seyahatin iyice düşen maliyetlerle kolay satın alınabilir hale gelmiş olması, dünyanın pek çok bölgesindeki tıp merkezlerinde ileri teknoloji olanakları ve standartlarının bulunabilmesi, tedavi amaçlı medikal turizmi popüler hale getiren faktörlerdendir (Kostak, 2007: 25).

Bugün birçok insan en ileri teknoloji, özel bir hemşire ve ayrı bir banyosu olan özel bir odaya sahip beş yıldızlı otel konforuyla birleştirilmiş kısa bekleme listesinin ve ucuz sağlık hizmetinin yanı sıra tedavi ile tatili birleştirme avantajını tercih etmektedir. Sonuçta medikal turizm yükseliştir ve gelişmiş ülke vatandaşları arasında düzenli bir faaliyete dönüşmekte olduğu görülmektedir (Özkan Demire, 2010: 13).

Türkiye açısından ciddi bir gelir kaynağı oluşturması bakımından medikal turizm önem arz etmektedir. Bu nedenle medikal turizm konusu çok yönlü bir şekilde ele alınmalıdır. Bu çerçevede bu çalışmada alternatif turizm çeşitlerinden biri

olan medikal turizm konusunda Isparta ili alt yapısı üzerinde durulmakta ve Isparta ilinde medikal turizm yapılabilirliği tartışılmaktadır.

2. Literatür Taraması

Medikal turizm ülkemiz için henüz çok yenidir. Ülkemiz medikal turizm piyasasına giriş evresindedir (Barca ve ark., 2013:84). Bu nedenle ülkemizde medikal turizmle ilgili bilimsel çalışma çok fazla değildir. İl düzeyinde araştırma yapan çalışmalar ise daha da azdır. Ayrıca söz konusu il, turizm açısından bilinen bir il olmaması konu ile ilgili araştırma sayısını daha da azaltmıştır. Nitekim Isparta ilini medikal turizm açısından inceleyen çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Ancak Isparta ilinin spesifik bir turizm türü ile ilgili potansiyelini (örneğin Davraz Kış Sporları Merkezini) veya genel olarak Isparta turizm potansiyelini inceleyen çalışmalar biraz daha fazladır.

Bu çerçevede Isparta'yı medikal turizm açısından inceleyen çalışmalara bakıldığında, Kılınç'ın (2013) medikal turizmin stratejik planlaması ile ilgili çalışması dikkat çekmektedir. Kılınç çalışmasında Isparta'da hali hazırda medikal turizm yapılmadığını, bazı sağlık kuruluşlarında çok az sayıda hastaya hizmet verildiğini ancak bu hastaların bile turizm faaliyeti için gelmiş oldukları Antalya iline tekrar gönderildiğini tespit etmiştir.

Genel olarak Isparta turizmi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Türkoğlu ve arkadaşlarının (2005) il turizminin sorunlarını alternatif turizm türlerinden yararlanılamaması, tur organizasyonlarının yetersiz olması, il turizminin mevsimlik özellik göstermesi, konaklama süresinin kısa olması gibi sorunlar olarak belirlediği çalışma göze çarpmaktadır.

Özdemir (2008) ise çalışmasında Isparta turizmini ve sorunlarını, Türkiye'nin turizm sorunlarından ayrı düşünmenin mümkün olmadığı konusunu vurgulamıştır. Bu bağlamda uzun yıllar kitle turizminin hâkim olduğu ülkemizde, Isparta ve benzeri bölgelerimiz, sahip olduğu turizm potansiyeline rağmen, turizm yatırımlarından nasibini alamamış, bu potansiyelden yeterince yararlanamamış, dolayısıyla turizm gelirini istenilen seviyeye çıkaramamış olduğunu belirtmiştir. Özdemir bu durumun ise Isparta gibi zengin turizm potansiyeline sahip bölgelerimizin geri planda kalmasına sebep olduğunu vurgulayarak aslında Isparta turizminin sorunlarının ülkemiz turizminin karakteristik sorunları ile paralellik gösterdiğini ortaya koymuştur.

Durgun'un (2007) genel olarak Isparta turizminin GZFT (SWOT) analizini yapmış olduğu bir başka çalışmanın bulgularına bakıldığında Isparta turizminin en güçlü yönünün; zengin tarih, kültür ve tabiat varlıklarına sahip olmasının yanı sıra iklim doğal kaynaklar ve bozulmamış çevresi olduğu görülmektedir. Aynı çalışmada il turizminin en zayıf yönünün ise; tanıtım ve pazarlama eksikliği, yeterince gelişmemiş turizm bilinci ve yerel yönetimlerin ilgisizliği olduğu görülmektedir. İlin alternatif turizm türleri için potansiyelinin yüksek olması il turizminin en büyük fırsatı olarak belirtilirken, kentin turistik imajının zayıf olması Isparta turizminin en büyük tehdit unsuru olarak belirtilmiştir.

Doğan ve Üngüren'in (2012:103) Isparta halkının turizm algısını ölçmeye yönelik olarak yaptığı araştırmanın ortaya çıkan temel sonuçları ise; "(1) Isparta halkı gülü, Eğirdir

Gölünü, Davraz Dağını, Yalvaç ve Yazılı kanyonu turizmde şehrin en önemli sembolleri olarak görmekte, (2) gerek gölleri, dağları, yaylaları, mağaraları, gerekse sosyo- kültürel ve tarihi değerleri ile Isparta ilinin turizmde önemli bir potansiyele sahip olduğunu düşünmekte, (3) ancak turizmde altyapı ve tanıtım sorunlarının giderilmesi için önemli yatırımlar yapılması gerektiğine, (4) başarı için de toplumun tüm tarafları arasında etkin bir dayanışma ve koordinasyona ihtiyaç olduğuna inanmaktadır.” olarak belirtilmiştir.

Isparta ilini spesifik bir turizm türü açısından değerlendiren Ceylan (2004) Yazılı Kanyon Tabiat Parkı (Sütçüler, Isparta) ile ilgili yaptığı çalışmada tabiat parkının koruma - kullanma dengesinin iyi sağlanıp doğal ve beşerî turistik çekicilikleri iyi değerlendirilebildiği takdirde yörenin, ülkemiz turizmine (özellikle inanç turizmi) büyük katkılar sağlayacağını belirtmiştir. Yine Ceylan (2009) bir başka çalışmada Isparta Davraz Dağı'nın turizm potansiyelini değerlendirmiştir. Bu çalışmada Davraz Dağının, dağ turizminin bir alt türü olan kayak sporu yanı sıra alternatif turizm olanaklarına da sahip olduğunu belirterek bu potansiyelin kış sporları merkezinin tanınmadığı, alt yapı ve tesis eksikleri olduğu için henüz yeterince kullanılmadığı üzerinde durulmuştur.

Sargın (2006) ise çalışmada Yalvaç'ı (Pisidia Antiocheia Antik Kenti, Isparta), inanç turizmi açısından incelemiştir. Sargın Yalvaç'ın inanç turizmi açısından önemli bir merkez olduğu ancak bu potansiyelin yeterince kullanılmadığı ve şehrin bu potansiyelinin yeterince kullanılması, turizm alt yapısının oluşmasına ve tanıtım faaliyetlerine bağlı olduğu konusunu vurgulamıştır.

Tüm bu çalışmaların ortak vurgusu; Isparta ilinin azımsanmayacak bir turizm potansiyeli vardır. Ancak tanıtım yoksunluğu, yatırım eksikliği, yöneticilerin bu konuya ciddi bir şekilde eğilmemesi vb. sorunlar nedeniyle bu turizm potansiyelinden yeterince yararlanılamamaktadır. Ayrıca çalışmaların tümü bu potansiyel harekete geçirilebilirse turizmin Isparta için önemli bir gelir kaynağı oluşturacağını belirtmektedir.

3. Materyal – Metot

Bu araştırmanın amacı Isparta ilinin turizm alt yapısını ortaya koyarak ilin medikal turizmde elverişliliğini sınamaktır.

Bu temel amaca uygun olarak araştırmanın hipotezleri;

“Isparta ili medikal turizm destinasyonu olabilecek yeterli alt yapıya ve rekabet gücüne sahip değildir.”

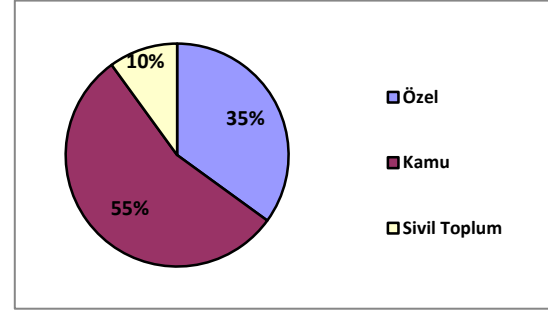
“Isparta ilinin alt yapısı doğa turizmine daha uygundur.” olarak belirlenmiştir.

Araştırma için evren tüm Isparta ili olarak belirlenirken kullanılan veri toplama tekniği açısından evreni temsil edecek tüm paydaşlarla mülakat yapılmaya çalışılmıştır. Burada hemen belirtmek gerekir ki Isparta'da yok denecek kadar az medikal turist tedavi edilmesi, yetkililerin çalışmaya katılmada isteksiz davranması gibi nedenler çalışmayı oldukça güçleştirmiştir.

Mülakat çalışması Isparta il merkezinde yapılmıştır. Bu doğrultuda Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA) uzmanları, Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) Hastanesi yetkilileri, Isparta Ticaret ve Sanayi Odası (ITSO) Genel Sekreter Vekili ve Genel Sekreter Yardımcısı, Isparta Turizm İl Müdürlüğü, Isparta Sağlık İl Müdürlüğü, Özel Hastanelerin

tamamı ve Seyahat acenteleri ile görüşülmüştür. Çalışmada toplam 20 katılımcı ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakatta görüşülen katılımcılardan 6'sı BAKA Uzmanı, 3'ü Süleyman Demirel Üniversitesi Hastanesi yetkilisi, 2'si Seyahat Acentesi yetkilisi, 1'i Isparta İl Sağlık Müdürlüğü Şube Müdürü, 1'i Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Şube Müdürü, 2'si ITSO yetkilisi, 5'i ise Özel hastane ve kliniklerin yetkilileridir.

Katılımcıların %10'u sivil toplum kuruluşlarından, %35'i özel sektör kuruluşlarından, %55'i kamu kurum veya kuruluşlarındandır (Şekil 1).

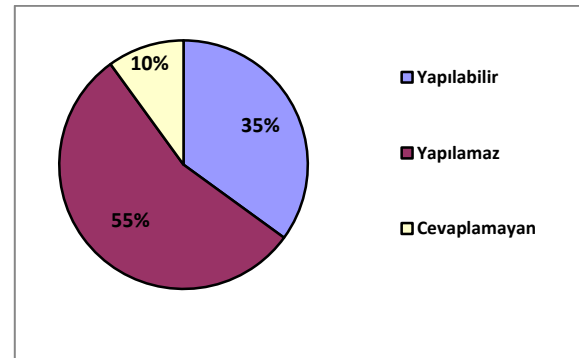

Şekil 1 - Katılımcıların Dağılımı

Görüşülen kişilere Isparta'da medikal turizmin yapılabilirliği ile ilgili önceden hazırlanan;

“Isparta'nın turizm potansiyeli ve bunun harekete geçirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Hastanenizde medikal turist ağırıyor musunuz? JCI Belgeniz var mı? Yoksa almayı düşünüyor musunuz?” gibi sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplara göre planlanmayan bazı sorular da sorularak konuya açıklık getirilmiştir. Mülakat yöntemiyle yapılan çalışmada sonraki bölümlerde verilecek olan istatistikî verilerin yorumlanması ve hipotezlerin sınanması amacı güdülmüştür. Mülakat sonuçları ve çeşitli kaynaklardan derlenen istatistikî veriler birlikte değerlendirilmiş ve bu çalışmanın temel hipotezi olan “Isparta ili medikal turizm destinasyonu olabilecek yeterli alt yapıya ve rekabet gücüne sahip değildir” hipotezi sınanmıştır.

4. Bulgular

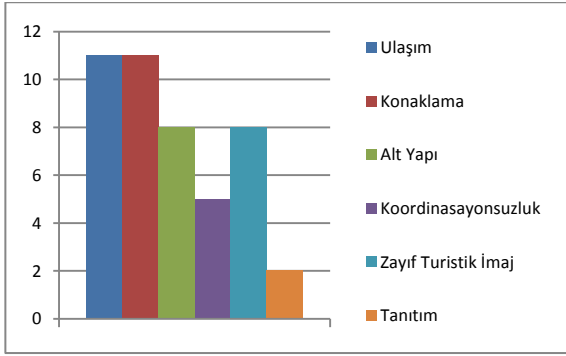

Şekil 2 - Medikal Turizmin Yapılabilirliği

Bu bölümde mülakat çalışmasında katılımcılara sorulan sorular verilerek elde edilen bulgular özetlenmektedir. Buna göre “Isparta ilinde medikal turizm yapılabilirliği hakkında ne düşünüyorsunuz?” olarak sorulan 1.soruya katılımcıların %35'i “yapılabilir” derken katılımcıların %55'i “yapılamaz” demiş ve %10 oranında bir katılımcı da bu soruyu

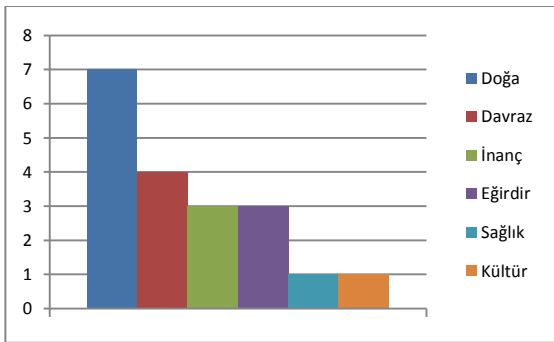
cevaplamak istememiştir. Bu soruya yapılabilir diyenler genellikle hastane yetkilileri olmakla beraber bu düşüncelerini gerekçelendirmekte zorlandıkları dikkat çekmiştir.

“Isparta’nın turizm potansiyeli ve bunun harekete geçirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?” olarak sorulan 2. soruda ise katılımcıların tamamı Isparta ilinin azımsanmayacak bir turizm potansiyeline sahip olduğu görüşünü paylaşmaktadır.

Şekil 3 - Isparta Turizminin Sorunları

Isparta turizminin sorunlarının sorulduğu katılımcıların birçok sorunu dile getirdiği 3.soruda 11 katılımcının dile getirdiği “ulaşım” ve “konaklama” birinci sırada yer almaktadır. Bunu 8 katılımcının belirttiği “zayıf turistik imaj” ve “alt yapı” cevabı takip etmektedir. 5 katılımcının belirttiği “koordinasyonsuzluğu”, 2 katılımcının paylaştığı “reklam” ve “tanıtım eksikliği” takip ederken, sadece birer katılımcının belirttiği belli bir stratejinin olmaması, bireysel hareket, bilinçsizlik, turistik tesislerin yetersizliği, yabancı dil, bu konuda yeterli çabanın olmaması sorunlarının da mevcut olduğu düşünülmektedir.

Şekil 4 - Isparta Alternatif Turizm Türleri

“Isparta’da öncelikli olarak hangi turizm geliştirilmelidir?” olan 4. soruya cevap veren katılımcıların 7’si doğa turizmi, 4’ü Davraz Kış Sporları, 3’ü Eğildir (bu katılımcılar sadece Eğildir demiş ve bununla ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır) ve 3’ü inanç turizmi demiştir (Şekil 4).

“Hastanenizde medikal turist ağırlıyor musunuz? Bu turistlerin genel profili nedir?” olan 5. soruya sadece iki hastane yetkilisi çok az sayıda medikal turist ağırladıkları yönünde cevap vermişlerdir. Diğer kamu hastaneleri (İl Sağlık Müdürlüğünden alınmıştır) ve özel hastaneler medikal turist ağırlamadıklarını belirtmişlerdir. Buna göre bir özel diş kliniği 2009 yılından (kurulduğu günden) itibaren mülakat

gününe kadar (2014 Haziran) 200 yabancı hastaya sağlık hizmeti sunduğunu, bir kamu üniversitesi hastanesi ise sayı belirtmeden çok az sayıda medikal turist tedavi ettiklerini belirtmiştir. Bu veriler Eğirdir Kemik ve Eklem Hastalıkları Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi dahil Isparta merkezde yer alan 12 hastaneden sadece 2 hastanenin az sayıda medikal turist tedavi ettiğini göstermektedir (Şekil 5 ve Şekil 6).

Turistin Sağlığı Kapsamındaki Hasta Sayısı

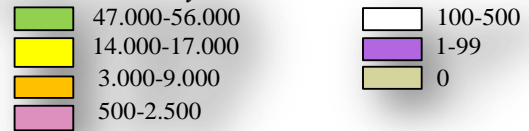

Şekil 5 - Turistin Sağlığı Kapsamındaki Hastaların İllere Göre Dağılımı, 2012

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, 2013: 39

Medikal Turist Sayısı

Şekil 6 - Medikal Turistlerin İllere Göre Dağılımı, 2012

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, 2013: 37

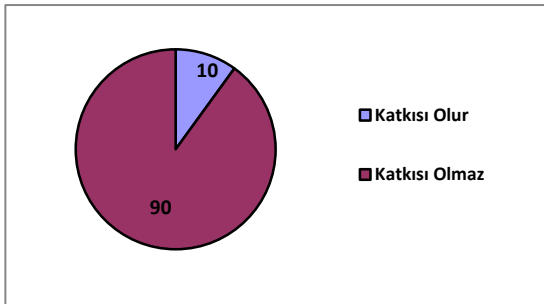
“Medikal turizm konusunda yaşadığımız problemler nelerdir?” olan 6. soru sadece az sayıda medikal turist ağırladıklarını belirten iki hastane yetkilisine sorulmuştur. Bu soruya Kamu Üniversitesi Hastanesi Başhekimisi direkt uçuşların olmaması sorununu ifade ederek cevap vermiştir. Özel diş kliniği sahibi ise koordinasyonsuzluk, bireysel

hareket, ulaşım, konaklama, yetkililerin ve diğer paydaşların ilgisizliği konularına vurgu yaparak soruyu cevaplamıştır.

“Hastanenizde medikal turist ağırlamayı düşünüyor musunuz?” olan 7. soru bir özel hastane hariç olmak üzere tüm özel hastanelere ve bir kamu üniversitesi hastanesine sorulmuştur. Toplam 6 hastaneye sorulan soruya 2 hastane “düşünüyoruz ve bu yönde çalışmalarımız var” şeklinde cevap verirken 4 hastane ise kısa vadede düşünmüyoruz cevabını vermiştir.

Hastanelere medikal turizm vizyonunun sorulduğu 8. soru sadece “medikal turizm yapmayı düşünmüyoruz” cevabını veren iki hastaneye sorulmuştur. Bu hastanelerden kamu üniversitesi hastanesi yetkilileri hastanelerini markalaştırma çalışmalarını, yine “sağlık eğitiminde ve turizmde lider” sloganıyla vizyonlarını ifade etmiştir. Özel diş kliniği sahibi ise daha çok medikal turisti Isparta iline getirmek için gereken bütün çalışmaları titizlikle yürüttüklerini ancak altıncı soruda belirtilen sorunlar nedeniyle büyük sıkıntılar yaşadıklarını belirtmiştir.

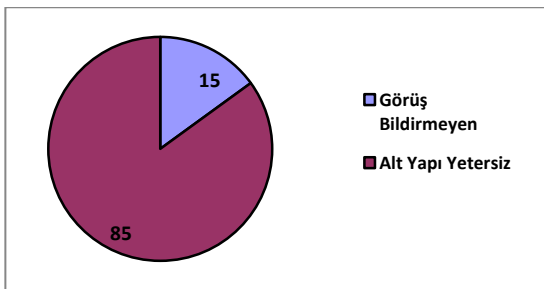
9. soruda Isparta ilinde temeli atılan şehir hastanesinin medikal turizm açısından değerlendirilmesi istenmiş bu soruyu sadece iki katılımcı (%10) olumlu yönde katkı sağlayacağını belirterek cevap vermiş, diğer katılımcıların (%90) hemen hemen tamamı bu projenin kamu hastanelerini bir yerleşkeye toplamak için gerçekleştireceğinden herhangi bir katkısının olmayacağını ifade etmiştir (Şekil 7).

Şekil 7 - Isparta Hastanesinin Medikal Turizme Katkısı

“JCI Belgeniz var mı? Yoksa almayı düşünüyor musunuz? Bunun için ne gibi çalışmalarınız var?” olarak sorulan 10. soru Isparta ilinde JCI (Joint Commission International) belgesi olan hastane bulunmadığını ortaya koyarken sadece bir hastane JCI belgesi almayı düşündüğünü belirtmiştir ancak görüşülen yetkilinin JCI prosedürlerini net olarak bilmediği ise dikkat çekmektedir.

Son olarak 11. soruda görüş bildirmeyen 3 katılımcı (%15) hariç diğer tüm katılımcılar (%85) Isparta ilinin alt yapısını medikal turizm açısından yetersiz görmekte ve Isparta ilinde medikal turizmin kısa vadede geliştirilemeyeceğini, hatta katılımcıların birçoğu uzun vadede bunun dahi mümkün olmayacağını belirtmişlerdir (Şekil 8).

Şekil 8 - Medikal Turizm Alt Yapısı

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; katılımcıların %85'i Isparta ilini medikal turizm alt yapısı açısından yetersiz bulmakta, katılımcıların %90'ı gibi büyük bir çoğunluğu şehir hastanesinin medikal turizme herhangi bir katkısının olmayacağını ifade etmektedir. Ayrıca hastaneler ve seyahat acenteleri medikal turizm yapmayı düşünmemekte, hâlihazırda çok az sayıda medikal turist ağırlanmakta, özel hastaneler yerli hastalara yönelmiş durumdadır. Isparta ilinde turizmin bile sorunlu (ulaşım, konaklama, alt yapı, turistik imaj, tanıtım gibi) olduğu belirtilmekte ve turist sayısının çok az olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın temel hipotezi olan “Isparta ili medikal turizm destinasyonu olabilecek yeterli alt yapıya ve rekabet gücüne sahip değildir” hipotezi anlamlı bulunmuştur.

Araştırma verileriyle Isparta ilinin azımsanmayacak bir turizm potansiyelinin olduğu ve bu potansiyelin sırasıyla doğa turizmi, kış turizmi, inanç ve kültür turizmine daha uygun olduğu söylenebilir.

5. Tartışma

Isparta ili gerçekten önemli bir turizm potansiyeline sahiptir ancak araştırmanın verilerinden de anlaşılacağı üzere bu potansiyel medikal turizme çok da uygun değildir. Nitekim Isparta ilinin hastane alt yapıları bir iki kurum hariç medikal turist ağırlamaya elverişli olmadığı gibi konuyla ilgilenen birkaç kuruluştan başka özel sektör temsilcisi de mevcut değildir.

Medikal turizmin genellikle özel sektör tarafından yapılan, özel sektörün lokomotif rol oynadığı bir faaliyet olduğu (Anonim, 2012: 6; Tablo 1) ve büyük yatırımlar gerektirdiği bilinen bir gerçektir. Isparta ilinde böyle bir yatırım olmadığı gibi böyle bir yatırımın düşünülmemesi kentte medikal turizm yapıma imkânını oldukça sınırlamaktadır.

Tablo 1 - Yıllara Göre Türkiye’de Özel Sektör ve Kamu Kuruluşlarından Sağlık Hizmeti Alan Uluslararası Hasta Dağılımı, 2012

Yıllar	Kamu Sağlık Kuruluşları		Özel Sağlık Kuruluşları		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
2008	17.817	24,1	56.276	76,0	74.093	100,0
2009	21.442	23,3	70.519	76,7	91.961	100,0
2010	32.675	29,8	77.003	70,2	109.678	100,0
2011	41.847	26,8	114.329	73,2	156.176	100,0
2012	43.904	16,8	218.095	83,2	261.999	100,0

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, 2013: 24

Medikal turizm konusunda özel sektör temsilcileri Antalya ile rekabet edemeyecekleri hususunu her fırsatta vurgulamaktadır. Isparta ilinin turizm konusunun bile oldukça problemlili olduğu bilinen (Türkoğlu ve ark., 2005; Sargın, 2006; Durgun, 2007; Özdemir, 2008; Ceylan, 2009; Doğan ve Üngüren, 2012; Kılınç, 2013) bir gerçek iken, bu ilde mevcut alt yapı ile medikal turizmin geliştirilmesi önemli ölçüde sorunlu olduğu düşünülmektedir. Gerçekten “Isparta’ya nasıl turist getiririz?” sorusu tartışılırken ve bu soruya bile henüz net bir cevap verilmemişken medikal turizm yapılabilmesi ve geliştirilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Bu çerçevede ildeki hastaneler değerlendirildiğinde; kamu hastanelerinin gerek il içinden, gerekse çevre il ve ilçelerden

gelen hastalarla kapasitesi üzerinde çalıştığı verisi yukarıda da paylaştığımız medikal turizmin gelişimi adına önemli bir soruna işaret etmektedir. Nitekim bu veri Isparta ilindeki kamu hastanelerinin medikal turizm açısından elverişli olmadığını söyleyebilmek için tek başına yeterli görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında medikal turizm, kamu hastanelerinin ve özel hastanelerin atıl durumdaki kapasitesini kullanacağı (İçöz, 2009: 2276) düşünüldüğünde zaten kapasitesi üzerinde çalışan bir hastanenin medikal turist ağırlayamayacağı açıktır. Ancak ildeki kamu hastanelerinin yapısal olarak da medikal turizme elverişli olmadığı gözlenmiştir.

Isparta ilinde kamu hastanelerinin yetersiz kalması, sigortalı hastaların kamu hastaneleri dışında özel hastanelere de başvurma imkânının bulunması, kamu hastanelerindeki bekleme listeleri gibi sebepler hastaları özel hastanelere yönlendirmektedir. İldeki bu durumdan yararlanan özel sektör hastaneleri de gerek il içinden, gerek çevre il ve ilçelerden gelen yerli hastalara yönelmiş durumdadır. Bu durum özel hastanelerin atıl kapasitelerini yerli hastalarla doldurduğunu göstermektedir. Nitekim yapılan mülakat çalışmasında özel hastaneler medikal turist ağırlamadıklarını belirtmiştir.

Konunun bir başka boyutu ise; ilde yabancı dil bilen kalifiye sağlık personelinin azlığı, ildeki hastanelerde medikal turizme uygun ekibin bulunmaması ve medikal turizme uygun hastane tasarımı gibi sorunların varlığıdır.

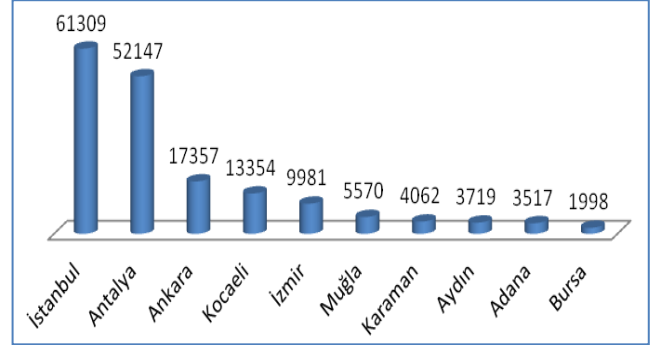
Yine halkın turizm bilinci (Durgun, 2007; Doğan ve Üngüren, 2012; Kılınç, 2013), Isparta ilinin turistik imajı, turistik tesislerin az olması, ulaşım, tanıtım, reklam ve pazarlama sorunu, koordinasyonsuzluk, bireysel hareket, bir stratejinin olmaması, özel sektörün Isparta ilini bu konuda kârlı bulmaması gibi sorunlar mülakat çalışmasında öne çıkan sorunların bir kısmıdır.

Ayrıca medikal turizm sadece iyi doktor, kaliteli hizmet demek değildir. Medikal turizm destinasyonu olabilmek ancak iyi bir organizasyona sahip olmakla ve tüm faktörlerde belli bir düzeyi yakalamakla mümkündür (Kılınç, 2013: 74 - 75). Isparta ilinde ise böyle bir organizasyon yukarıda da değinildiği gibi mevcut değildir ve acentelerin böyle bir organizasyonda yer almaya şimdilik niyetleri de yoktur. Zaten ildeki acentelerin çoğu (yarısından fazlası) yerli halk için hac ve umre organizasyonundan başka bir organizasyonda yer almamaktadır. Az sayıda acente ise yerli halk için yurt içindeki veya dışındaki bir turizm destinasyonuna gerçekleştirilen veya az sayıda yabancı turist için gerçekleştirilen İstanbul veya Antalya bağlantılı organizasyonlarda yer almaktadır.

Medikal turizmde destinasyonun işi turist tercih yaparken başlamakta, hasta evine dönüp sağlığına tam anlamıyla kavuşana kadar destinasyonun işi bitmemektedir. Bu konu da özel ilgiyi gerektirmektedir. Ancak yapılan araştırma Isparta ilinde böyle bir ilginin olmadığını, böyle bir organizasyonun kısa vadede oluşamayacağını göstermiştir.

Konuyu önde gelen medikal turizm destinasyonları (İstanbul ve Antalya gibi Şekil 9'da ilk sıralarda yer alan) açısından değerlendirdiğimizde, bu destinasyonların zaten güçlü bir turistik imaja sahip oldukları görülmektedir. Nitekim yoğun bir şekilde turizm faaliyetlerinde bulunan destinasyonların turizmin birçok çeşidinde potansiyeline göre söz sahibi olduğu görülmektedir. Ancak Isparta ilinin en sorunlu yönünün çok zayıf bir turistik imajının (Durgun,

2007) olduğu konusudur. Nitekim Kılınç da (2013) çalışmasında bu durumu ifade etmiştir. Bu noktada doğru turizm türü veya türleri (doğa turizmi, kongre turizmi, inanç turizmi gibi) seçilerek öncelikle Isparta ilinin turistik imajının güçlendirilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile turist soracağı "Neden Isparta?" sorusuna bir an önce cevap bulunmalıdır.

Şekil 9 - Medikal Turizm - Hastaların En Fazla Tercih Ettikleri İlk 10 İl, 2012

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, 2013: 37

Konunun bir başka yönünü ise Kamu Üniversitesi Hastanesindeki medikal turizm çalışmaları oluşturmaktadır. Hastane kendi çabalarıyla medikal turist ağırlamaya çalışmakta, ancak hastaneye başvuran hastalar genellikle yaz aylarında başvurmakta ve birçoğunu ise gurbetçi vatandaşlarımız oluşturmaktadır. Bu çaba ise turist sağlığı kapsamında değerlendirilmektedir.

Gurbetçi vatandaşlarımızın bulunduğu ülkede değil de ülkemizde sağlık hizmeti alması gerçekten sevindiricidir ama bu hastaların günlük poliklinik hizmetlerine başvurdukları göz önünde bulundurulduğunda, bu kişilerin buraya sağlık hizmeti almak için gelmediği zaten burada bulunduğu sürede sağlık hizmeti aldığı anlaşılmaktadır. Bu ise medikal turizm için yeterli bir çaba olarak görülmemektedir. Ayrıca Süleyman Demirel Üniversitesi Hastanesi tam kapasite çalıştığından medikal turizm için gerekli atıl bir kapasiteden bahsedilememektedir. Üniversite hastanesinin mevcut durumu gerek bina alt yapısı, gerekse de organizasyon yapısı açısından medikal turizme elverişli değildir. Üniversite hastanesinde medikal turizmin geliştirilmesi çok zaman, emek ve bir hayli bütçe isteyeceğinden kısa vadede üniversite hastanesinde medikal turizmin geliştirilmesi mümkün gözükmemektedir.

Isparta ilinde temelleri yeni atılan şehir hastanesi ise kamu hastanelerini bir yerleşkede toplamak amacıyla yapıldığı için (Isparta İl Sağlık Müdürlüğü) yerli hastalara hizmet vermek için tasarlanmıştır.

Tüm veriler bir arada değerlendirildiğinde; Isparta'nın mevcut alt yapısının medikal turizmin geliştirilmesine elverişli olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların 7'sinin, konuyla ilgili yapılan diğer çalışmaların verileri de göz önüne alındığında ve Isparta'nın turizm potansiyeli birlikte değerlendirildiğinde (Tablo 2) Isparta ili için doğa turizmi başta olmak üzere inanç turizmi, kültür turizmi, üniversite şehri olması açısından kongre turizmi de geliştirilebilecek turizm türleri olarak düşünülmektedir.

Tablo 2 – Isparta İlinin Turizm Potansiyeli

İnanç Turizmi	Aya Payana (<i>Baniya</i>) Kilisesi, Aya Yorgi Kilisesi, Aya Stefanos Kilisesi, Aziz St. Paul Kilisesi, Barla
Kültür Turizmi	Seleukeia Sidera (Bayat) Antik Kenti, Timbria Antik Kolonisi, Prostanna Antik Kenti, Parlais Antik Kenti, Fari (Binda) Harabeleri, Tymandos (Yassören) Antik Kenti, Adada Antik Kenti, Tol Harabeleri, Apollonia Mordion Antik Kenti, Antiocheria Antik Kenti, Artemis Tapınağı.
Mağara Turizmi	Pınargözü Mağarası, Zindan Mağarası, Gümüş İni Mağarası, Erenler Mağarası, Cıv Mağarası, Kuz Mağarası, Karataş Mağarası
Kış Turizmi	Davraz, Çobanisa Köyü
Yayla Turizmi	Sorgun Yaylası, Toto Yaylası, Söğüt Yaylası, Zengi Yaylası
Ornitoloji (Kuş Gözetleme Turizmi)	Kovada Gölü ve Milli Parkı, Kızıldağ Milli Parkı, Kasnak Meşesi Tabiatı Koruma Alanı, Çandır Barajı,
Av Turizmi	Eğirdir Gölü, Hoyran Gölü
Su Sporları	Eğirdir Gölü (yüzme, yelken, sörf) Yazlı Kanyon Tabiat Parkında (rafting)
Ekoturizm	Kovada Gölü ve Milli Parkı, Kızıldağ Milli Parkı
Festivaller	Gül, Halı, Kültür ve Turizm Festivali, Davraz Kar Festivali, Antiocheia Kültür ve Sanat Festivali, Eğirdir Kültür ve Turizm Festivali, Eğirdir Uluslararası Dağcılık Festivali
Kamp ve Karavan Turizmi	Eğirdir Gölü, Eğirdir Kovada Milli Parkı, Çandır Yazlı Kanyon, Kızıldağ Milli Parkı
Yamaç Paraşüdü	Eğirdir Dağı, Davraz Dağı
Foto Safari	Kovada Milli Parkı, Sütçüler Çandır Yazlı Kanyon Tabiat Parkı, Eğirdir Yukarı Gökdere Köyü, Kasnak Meşesi Tabiatı Koruma Alanı, Eğirdir Akpınar Köyü, Hoyran Gölü, Ş.Karaağaç Kızıldağ Milli Parkı, Sütçüler Tota Yaylası.
Trekking	Eğirdir-Akpınar Köyü, Eğirdir-Okucaklı Yaylası, Yukarı Gökdere Köyü, Kasnak Meşesi Tabiatı Koruma Alanı, Kovada Gölü Çevresi, Gökbüvet Kanyon, Çandır Yazlı Kanyon, Söğüt Yaylası.

Kaynak: Doğan ve Üngüren, 2012: 106

6. Sonuç

Turizm, Türkiye'nin karşılaştırmalı rekabet üstünlüğünün bulunduğu sektörler arasında yer almaktadır. Sahip olduğu üstünlükler ve gelişim potansiyeli, turizm sektörünün gelecekte daha önemli bir konuma ulaşabileceğini ortaya koymaktadır (Anonim, 2010:1). Ülkemiz birçok turizm türünü bir arada barındırması açısından eşsiz bir konuma sahiptir. Ülkemizdeki bu potansiyelin, sinerjiye çevrilmesi önem arz etmektedir. Ancak, her bölgenin, hatta her ilin turizm potansiyeli birbirinden oldukça farklı özellikler göstermektedir. Bu nedenle de her ilde aynı turizm türünün geliştirilebileceğini düşünmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu çerçevede her il kendi değerleriyle çok yönlü ve iyi bir şekilde analiz edilmeli ve o ile ait turizm gelişim stratejisi belirlenmelidir.

Bu bakımdan Isparta'nın turizm potansiyeli ve kullanımı ile ilgili makale, tebliğ, tez gibi birçok çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir (Türkoğlu ve ark., 2005; Sargın, 2006; Durgun, 2007; Özdemir, 2008; Ceylan, 2009; Doğan ve Üngüren, 2012; Kılınç, 2013). Yapılan her çalışmanın ortak vurgusu; Isparta'nın zengin bir turizm potansiyeline sahip olduğu, fakat bu potansiyelin tam anlamıyla hayata geçirilmediği hususudur. Bunun yanında diğer ortak nokta; mevcut turizm potansiyelinin hayata geçirilmesi durumunda, bölgenin ekonomik ve sosyokültürel anlamda gelişeceği vurgusudur (Doğan ve Üngüren, 2012: 121). Gerçekten Isparta ilinde böyle bir potansiyel fazlasıyla mevcuttur. Bu durum, yapılan ve sonuçları yukarıda verilen mülakat çalışmasında görüş bildiren katılımcıların da ortak kanaati olarak vurgulanmaktadır. Ancak bu potansiyelin hangi turizm türüne daha elverişli olduğu hususu tartışmalıdır.

Bu çalışmada Isparta ili turizm potansiyeli, öncelikle medikal turizm olmak üzere, değerlendirilmiş ve medikal turizmin geliştirilmesine çok da uygun olmadığı tespit edilmiştir. İlin potansiyelinin doğa turizmi başta olmak üzere inanç turizmi, kültür turizmi ve kongre turizmi (Türkoğlu ve ark., 2005; Sargın, 2006; Durgun, 2007; Özdemir, 2008;

Ceylan, 2009; Doğan ve Üngüren, 2012; Kılınç, 2013) için daha elverişli olduğu ise çalışmanın bir başka verisidir.

Ancak turizm konusunun bile tartışmalı olduğu bir ilde (Tablo 3) özel olarak bir turizm türünün geliştirilmesinden ziyade, alt yapısının geliştirilmesi daha uygun olacaktır. Bu nedenle ilk aşamada Isparta günübirlik bile olsa yapılan turizm organizasyonlarında yer alarak tanıtımını yapmalı, adını ve özelliklerini (doğasını, gülnü vb.) duyurmalıdır. Daha sonra ise Isparta ilinin konaklama sorunu çözülerek, Isparta günübirlik uğranılan bir günde gezilen konumundan kurtarılmalıdır. Bunun için tüm sektör temsilcilerinin bir arada koordineli olarak çalışması sağlanmalıdır. Bu konuda Isparta'da doğa turizmini geliştirmek için tüm sektör temsilcilerinin bir araya getirildiği bir kurul oluşturularak Isparta Turizm Gelişim Stratejik Planı hazırlanarak uygulamaya konulmalı ve uygulama sonuçları sürekli geri besleme yapılarak denetlenmeli, aksaklıklar giderilmelidir.

Tablo 3 - Konaklayan Turist İstatistikleri

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014
Geceleyen Yerli	150.418	211.200	233.273	306.401	321.163
Geceleyen Yabancı	17.246	19.937	14.202	21.089	21.837
Toplam	167.664	231.137	247.475	327.490	343.00

Kaynak: Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (<http://www.ispartakulturturizm.gov.tr/TR,71441/konaklama-istatistikleri.html>)

Ancak bu çalışmalar sırasında öncelikle yukarıda değinilen ulaşım sorunlarının çözülerek Isparta ili daha kolay, daha güvenli ve alternatifli ulaşılabilen bir destinasyon durumuna getirilmelidir. Turistik tesisler artırılmalı, sürekli bakımı yapılmalı, doğa koruma alanlarına turistik tesis yapımı ve turizm yatırımları kolaylaştırılmalı ve bu konudaki bürokrasi azaltılmalıdır.

Isparta ilinin bir başka zayıf yönünü oluşturan turistlerin kentte vakit geçireceği, yerel ve kültürel ürünler üzerine alış veriş yapacağı mekânların yetersiz olmasıdır. Bu konuda kente yapılacak yatırımlar teşvik edilerek kentin alt yapısının bir kısmı bu şekilde oluşturulmalıdır. Ancak burada başka bir sorun karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun ise Isparta ilini yerli ve yabancı yatırımcıların kârlı bulmaması, cazip görmemesidir (Durgun, 2007; Kılınç, 2013: 141-142). Girişimci az sayıda turist tarafından ziyaret edilen bir yeri kârlı bulmamakta dolayısıyla buralarda turizm yatırımı yapmamaktadır. Şu halde önce Isparta ilinin turizm potansiyelini kullanarak turist getirmek, daha sonra buraya yatırım yapmak isteyen ve/veya isteyecek yatırımcıları teşvik etmek daha yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Yine gerek kamu kurumları, gerek özel sektör kurumları öz eleştiri yapmalı, kendilerinin aksayan yanları konusunda araştırmacıları ve diğer paydaşları yanlış yönlendirmek, yerine bunları mümkünse tamamen düzeltmeye bu mümkün değilse sorunları en aza indirmeye çalışmalıdır.

Araştırmacının vurgularından bir diğeri ise; Isparta halkının turizm bilinç düzeyinin zayıflığıdır. Hemen hemen her katılımcı mülakatta farklı şekillerde bu konuya değinmiştir. Ayrıca bu konu Doğan ve Üngüren (2012)'in çalışmalarında vurgulandığı gibi Kılınç (2013) da çalışmasında bu konuyu vurgulamaktadır. Turizm faaliyetlerini halktan ayrı düşünmek

pek mümkün olmadığından bu soruna da bir an önce eğilmek gerekmektedir. Bu sorunun çözümü ise uzun zaman ve uğraş isteyen uzun soluklu bir çaba gerektirmektedir. Sorun tüm paydaşların birlikte hareket ederek Isparta halkının turizm konusunda bilinç düzeyini yükseltecek etkinlikler düzenleyerek bu etkinliklere geniş katılımın sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

Son olarak Isparta’da il düzeyinde ilin turizm potansiyelini belirleyen ve bu potansiyeli harekete geçirecek stratejileri olan bir çalışma maalesef mevcut değildir. Bu nedenle yukarıda değinilen tüm noktaları kapsayan bir stratejik plan en kısa zamanda yapılmalı, plan ve program dâhilinde koordineli bir şekilde çalışılmalı ve bu şekilde Isparta ilinin turistik imajı güçlendirilmelidir.

Kaynakça

AKDU Akasya S. (2009) Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal Turizm ve Türkiye’deki Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma; İstanbul ve Ankara Örneği. Ankara: Gazi Üniversitesi.

ANONİM (2010) Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: DPT: 2727 ;ÖİK: 679: 1-2

ANONİM (2012) T.C. Sağlık Bakanlığı. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, Ankara.

ANONİM (2013) T.C. Sağlık Bakanlığı. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, Ankara.

BARCA, M., AKDEVE, E. ve Gedik Balay, İ. (2013) Türkiye Sağlık Turizm Sektörünün Analizi ve Strateji Önerileri. İşletme Araştırmaları Dergisi, 5 (3) : 64 -92.

CEYLAN, S. (2004) Yazılı Kanyon (Sütçüler, Isparta) Tabiat Parkı’nın Turizm Açısından Önemi ve Kullanımı. Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(8) : 59 - 82.

CEYLAN, S. (2009) Davraz Dağı (Isparta)’nda Kış Turizmi. Doğu Coğrafya Dergisi, 14(22) : 205-230.

ÇİÇEK R., AVDEREN S. (2013) Sağlık Turizmi Açısından İç Anadolu Bölgesi’ndeki Kaplıca ve Termal Tesislerin Mevcut Yapısının ve Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15 (25): 25-35.

Çontu M. (2006) Alternatif Turizm Çeşitleri ve Kızılcahamam Termal Turizmi Örneği. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

DOĞAN H., ÜNGÜREN E. (2012) Yerel Halkın Isparta Turizmine Yönelik Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 17(1): 103-122.

DURGUN, A. (2007) Isparta Turizminin SWOT Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(5): 93 - 109.

HACIOĞLU N., ŞAHİN M. (2008) “Üçüncü Yaş Turizmi”. Editör: HACIOĞLU N., AVCIKURT C., Turistik Ürün Çeşitlendirmesi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım; 8-9.

İÇÖZ, O. (2007) Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal (Tıbbi) Turizm ve Türkiye’nin Olanakları. Journal of Yaşar University, 4(14): 2257-2279.

KILINÇ, E. (2013) Medikal Sağlık Turizminin Stratejik Planlaması: Isparta Örneği. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

KOSTAK D. (2007) Turizm Hareketleri; Türkiye Örneği Üzerinden Sağlık Turizmi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

ÖZDEMİR, J. (2008) Isparta İlinin Turizm Potansiyeli ve Geliştirilebilir Turizm Çeşitleri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.

ÖZKAN DEMİRER, E. (2010) Türkiye’de Medikal Turizm ve Geliştirilmesi: Örnek Bir Araştırma. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.

POLAT, M. (2014) Isparta’da Turizm Alt Yapısı ve Medikal Turizmin Yapılabilirliği. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

SARGIN, S. (2006) Yalvaç’ta İnanç Turizmi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2): 1-16.

SELVİ, M. S. (2008) Sağlık Turizmi. Editör: HACIOĞLU N., AVCIKURT C., Turistik Ürün Çeşitlendirmesi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 277-279.

TÜRKOĞLU, B., GÖVDERE, B. ve MEYDAN Ç. (2005) Isparta İli Turizminin Sorunları ve Çözüm Önerileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1): 29 - 38.

YILDIRIM, H. H., ALTUNKAYA Ü.. Türkiye’nin Sağlık Turizmi Potansiyeli ve Güçlükler. http://www.absaglik.com/saglik_turizmi_turkiye.pdf. Son Erişim tarihi: 19.04.2013.

<http://www.ispartakulturturizm.gov.tr/TR,71441/konaklama-istatistikleri.html> Son Erişim Tarihi: 09.04.2015